

**ПОСТАТЬ ПРОФЕСОРА П. ПАНЧЕНКА
В ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ВИДАННЯХ**

Щебетюк Наталія Борисівна

доктор історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач сектору наукознавства Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки,
Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН, м. Київ

e-mail: shchebetjuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3332-1981>

***Анотація. Мета дослідження** – проаналізувати історико-бібліографічні видання серій «Українські історики» та «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» з виокремленням біографічних відомостей про доктора історичних наук, професора Петра Панченка. **Наукова новизна** - відображено особливості висвітлення наукової біографії Петра Панченка в біобібліографічних виданнях, розкрито умовний процес створення пантеону української історичної науки. **Висновки.** Біобібліографічні довідники містять наукової біографії дослідників історії України та українських істориків, які працювали або працюють у наукових установах, закладах вищої освіти, державних установах і громадських організаціях в Україні або за її межами, починаючи з кінця XIX століття і до сьогодення. Основні віхи життєдіяльності історика, його наукові інтереси і творчі здобутки становлять наукову спадщину українського народу, до якої належить і постать шанованого Петра Панченка.*

***Ключові слова:** Петро Панченко, наукова біографія, історія України, наукова спадщина, біобібліографічний довідник, Інститут історії України.*

Постановка проблеми. Важко позбавитися невтішних думок та згадок про слова професора Петра Панченка (1928 – 2016 рр.) щодо історії нашого народу, зокрема в період укріплення радянців: «...для селянства, зрештою як і для усього народу України, настав найжорстокіший в історії час випробування командного радянства, тоталітарної держави, напоєної ненависництвом і безправ'ям» [Панченко, 1995, с. 22]. Майже 100-літній рубіж відділяє нас від подій того часу, проте російський імперіалізм лише набрав силу і продовжив знищення української нації. Відтак, віддаючи шану світлій і добрій пам'яті професора Петра Панченка, важливо згадати про його внесок на початку 1990-х років у започаткування процесу відтворення об'єктивної історії нашого народу. Адже забута і зневажена історія, як усім нам довелось пересвідчитись в останні роки російсько-української війни, не лише карає за невивчене і позбавляє майбутнього, вона почасти стає сьогоденням. І тому навіть в умовах загрози існуванню нації та збройного відстоювання державності продовжуються історичне дослідництво та інші культурні проекти, зорієнтовані на відтворення та збереження наукової спадщини нашого народу.

Мета дослідження – проаналізувати історико-бібліографічні видання серій «Українські історики» та «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» з виокремленням біографічних відомостей про доктора історичних наук, професора Петра Панченка.

Виклад основного матеріалу. Доктор історичних наук, професор Петро Пантелеймонович Панченко по праву належить до пантеону славетних українців, видатних учених вітчизняної історичної науки. Постать історика представлена в біографічних нарисах на сторінках серійних видань різних установ. Примітно, що одним з перших стало біобібліографічне видання Інституту історії України Національної академії наук України (НАНУ) «Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики»», що вийшла друком трьома випусками впродовж 1996 – 2010 років.

Перший випуск серії вийшов двома накладками у 1996 та 1998 роках за назвою «Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики»». Випуск 1996 року [Вчені Інституту історії України, 1996] присвячувався 60-річчю установи, містив систематизовані короткі біографічні відомості близько 400 науковців, які працювали в установі впродовж усього періоду функціонування. Довідник 1998 року [Вчені Інституту історії України, 1998] має більш організовану структуру: крім біографічних нарисів подано переліки керівників установи, носіїв академічних і почесних звань, хроніку основних дат з історії Інституту, а також список наукових співробітників за період 1936 – 1997 років. Вказані випуски підготували співробітники Інституту історії України НАН України, Міністерства освіти України та Фонду розвитку історичних досліджень за сприяння Міжнародного фонду «Відродження». Праця стала першою спробою створити біобібліографічний довідник представників різних поколінь вчених-дослідників Інституту історії України НАН України.

Структура біографічних нарисів передбачала висвітлення переважно наукової діяльності персоналій. Крім основних дат, надано перелік основних наукових праць, державних відзнак і нагород, а також за наявності публікації біографічного характеру. Як зазначено у передмові, крім анкетування, автори використовували різні історичні джерела інформації (архівні документи, періодичні видання, універсальні довідники та ін.), а деякі подали з бібліографічним описом для подальшого використання іншими дослідниками.

Торкаючись питання розкриття біографії професора Петра Панченка, відзначимо її появу у випуску 1 біобібліографічного довідника «Вчені Інституту історії України...» видання 1998 року. Біографічний нарис за авторством П. Овчаренка містить стислі відомості про основні події у творчому житті «...дослідника аграрної історії та суспільно-політичних процесів новітньої історії України», результати діяльності якого відзначено 11 урядовими нагородами, зокрема «...орденами Трудового Червоного Прапора і «Знак пошани», Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР, Почесним Знаком цивільної оборони СРСР, Дипломом Українського педагогічного товариства» та ін. [Вчені Інституту історії України, 1998, с. 237-238].

Значною мірою біографічні відомості про Петра Панченка доповнено й опубліковано у частині 1 другому випуску серії «Українські історики» автором В. Швидким [Українські історики ХХ століття, 2003, с. 248]. Зокрема, йдеться про видання вченим близько 1000 наукових публікацій, серед яких науково-популярні, науково-методичні та науково-публіцистичні праці. Професор Петро Панченко – автор 15 індивідуальних монографій та співавтор 29 колективних праць, у т.ч. підручників і посібників для учнів та студентства. Серед інших, автор відзначає

підручник і хрестоматію для 11 класу, хрестоматію для 10 класу загальноосвітньої школи «Новітня історія України» Ч.2 (1945 – 1995) (1995) та її друге доопрацьоване видання у 2001 р. Також до основних видань належать цінні праці «Сторінки історії України ХХ століття: (Українське село: поступ, сподівання, тривоги)» (1995), «Развитие сельского хозяйства Украинской ССР 1959 – 1980» (1980), «Аграрна історія України: підручник» (1996, 2000) та ін. Крім того, наводиться інформація про членство Петра Панченка у редколегіях багатьох журналів, колективних монографій, збірників, матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових зібрань тощо. Він був академіком (дійсним членом) трьох академій наук, а також віце-президентом Української академії історичних наук (громадська асоціація науковців України).

Другий випуск біобібліографічного довідника містить оновлений матеріал з урахуванням змін, що відбулися за п'ять років у житті вітчизняних істориків. Так, професору Петру Панченку присвоєно почесне звання Заслужений діяч науки і техніки (1998), а також він став Лауреатом премії ім. Дмитра Яворницького (1998, 2001). Загалом, як зазначають укладачі, другий випуск біобібліографічного довідника серії «Українські історики» [Українські історики ХХ століття, 2003] присвячений вітчизняним історикам ХХ століття, біографій яких в електронній базі даних відділу історії культури українського народу Інституту історії України НАН України налічувалося кілька тисяч. З огляду на численність матеріалів, випуск другий довідника видрукувано у трьох частинах (2003, 2004, 2006). Починаючи з першої частини, у якій опубліковано наукову біографію професора Петра Панченка, видання формувалися за хронологічним принципом, але у робочому порядку згідно з надходженням текстів [Українські історики ХХ століття, 2003, с. 3-4]. Тому друга частина випуску другого довідника доповнювала першу, а третя, відповідно, доповнювала другу частину. До випуску другого внесено біобібліографічні відомості про істориків України і зарубіжних (українських) вчених-істориків з переважаючим розкриттям їхньої наукової праці, здобутків, підготовку фахівців-істориків тощо. Статті мають вже визначену типову структуру, але звісно, з різною мірою наповнення наявних персональних відомостей. Крім того, під час укладання різних частин випуску другого довідника значною мірою розширилася географічна складова, зокрема, долучилися дослідники історії майже з усіх областей України. Також підготовці довідника активно сприяли співробітники Державного галузевого архіву Служби безпеки України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України й звичайно колеги архіву Інституту історії України НАН України.

Зазначимо і про третій випуск біобібліографічного довідника серії «Українські історики», що вийшов друком у 2010 році [Українські історики, 2010]. Видання має певні відмінності з попередніми випусками в частині розширення хронологічних меж дослідження вітчизняного пантеону персоналій історичної науки. Йдеться про період започаткування інституалізації історичної науки в ХІХ столітті, представники якої й здійснили напрацювання з методології, джерелознавства та й самого предмету, завдань історичних досліджень. Довідник містить 261 біографічний нарис про вітчизняних і зарубіжних дослідників української історії з дотриманням принципів і єдиної структури, а також редакційно-технічного оформлення попередніх видань. Таки чином, можемо стверджувати про проведену Інститутом історії України НАН України важливу роботу з проблеми персоналізації української історичної науки через опублікування

біобібліографічного довідника в серії «Українські історики» з розкриттям близько 2-х тисяч наукових біографій.

Повертаючись до висвітлення біографічних відомостей і наукових напрацювань професора Петра Пантелеймоновича, зауважимо, що на сторінках описуваного довідника певною мірою викладено основні дати його біографії, проте невичерпно з урахуванням подальшої діяльності вченого. Працюючи з 1974 року в Інституті історії України на різних посадах, у 2004 Петро Пантелеймонович перейшов працювати до Київського державного педагогічного університету імені Б. Грінченка на посаду професора кафедри методики викладання історії та права. За сумісництвом працював на посаді головного наукового співробітника Центру історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН, а також, він – голова спеціалізованої вченої ради по захисту кандидатських і докторських дисертацій при ДНСГБ УААН. Інтелект науковця, багаторічний досвід дослідження аграрної історії та бажання долучитися до творення історії аграрної науки й дослідної справи України, сприяли плідній співпраці з новим колективом. Нині діючий Інститут історії аграрної науки, освіти і техніки ННГБ НААН проводить комплексні історико-наукознавчі дослідження, певною мірою, багато в чому опираючись і на досвід, яким щедро ділився професор Петро Панченко. То ж його наукова біографія неодноразово представлена у серійних виданнях установи.

У 2007 р. вийшла друком наукова праця «Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення (До 75-річчя Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН як наукової установи)» у видавництві «Аграрна наука» за авторством академіка НААН В.А. Вергунова [Вергунов, 2007]. Книга опублікована в історико-бібліографічній серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» за номером 20. На основі архівних матеріалів та опублікованих офіційних документів щодо розвитку бібліотечної галузі в Україні розкрито історію становлення та подальшого розвитку Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук. Результати дослідження викладено як історико-науковий аналіз діяльності ДНСГБ УААН, виконання нею традиційних функцій і регламентованої законодавчо науково-дослідної роботи. Автор застосував піонерський підхід до узагальнення пройденого установою шляху, складовими висвітлення якого стали історія головної національної книгозбірні сільськогосподарської та лісогосподарської літератури, провідного галузевого депозитарію, комплексного наукового, бібліотечно-біографічного центру мережі 263 сільськогосподарських бібліотек України. Один із розділів наукового видання присвячено науковому потенціалу ДНСГБ УААН у вигляді біографічних нарисів співробітників. Принагідно зауважимо, що серед рецензентів даного видання є і професор П. Панченко, світлій пам'яті якого присвячено дане зібрання. Наукова біографія вченого містить деякі доповнення і уточнення, зокрема щодо авторства «1200 наукових, науково-популярних праць, нарисів, есе, оповідань, фейлетонів, гуморесок. Підготував безпосередньо і опосередковано понад 70 докторів і кандидатів наук» [Вергунов, 2007, с. 224-225].

Через десять років, у 2017 р. історико-бібліографічна серія «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» поповнилася наступним, сотим виданням «Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність (до 100-річчя від дня створення)» [Вергунов, 2017]. Праця висвітлює

документальні матеріали про ставлення видатних діячів різних періодів до культури та бібліотечної справи, починання бібліотечних фахівців і систему цінностей у різні історичні періоди в житті країни. Крім розділу з біографічними нарисами, серед яких і наукова біографія професора П. Панченка, видання вміщує аналіз і трактування академіком НААН В.А. Вергуновим раніше недоступних архівних документів щодо створення й початкового періоду діяльності Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН у 1917-1943 роках. Результати дослідження викладено у передмові та 4-х розділах: 1) Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України: сторінки славетної історії; 2) ННСГБ НААН – провідний науково-інформаційний та освітній центр з питань сільського господарства на теренах України; 3) Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН: ретроспектива становлення, здобутки і перспективи в діяльності; 4) Науковий потенціал Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України.

Біобібліографічний довідник «Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні» вийшов друком у 2022 р. також у серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» і став певним підсумком двадцятирічної діяльності Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН. Крім передмови, довідник має два розділи: 1) Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН: віхи звитяг та 2) Історія аграрної науки, освіти та техніки: доказ вічності, нескінченності й внутрішньої необхідності. Належне місце укладачами відводиться науковим біографіям понад 230 істориків аграрної науки, освіти та техніки й зокрема професору Петру Панченку. Нарис містить відомості про основні віхи життя вченого, наукову спадщину та численні державні відзнаки й нагороди, серед яких ордени Святого Рівноапостольного князя Володимира Великого III ступеня, Святого Архистратига Михаїла та ін. [Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні, 2022, с. 212-213].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо про певне підтвердження тягlosti поколінь українських істориків або традицію пошанування набутого досвіду, надбань вітчизняної науки й певною мірою мудрості суспільної думки. З огляду на існуючу тривалий час безособову історичну науку, дослідники у другій половині 1990-х років розпочали системний процес її персоніфікації. Перші спроби Інституту історії України НАН України подати в уніфікованому вигляді науковий шлях учених отримали продовження у 2000-х роках й у таких неочікуваних на перший погляд, царинах, як історія аграрної науки, освіти та техніки України. У біобібліографічних довідниках, як серії «Українські історики», так і «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» висвітлено персоналізовану наукову спадщину України, її історичне надбання минулого століття, останніх десятирічь. До вітчизняної скарбниці знань належить інтелектуальний доробок видатного історика Петра Панченка, наукова біографія якого, без перебільшення, прикрашає чимало біобібліографічних видань. І нашим завданням залишається зберігати й пошанувати пам'ять та примножувати історичне знання.

Список використаних джерел і літератури

Вергунов, В. А., 2007. *Державна наукова сільськогосподарська бібліотека УААН: історія і сьогодення*, Київ.

Вергунов, В. А., 2017. *Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН: історія та сучасність. До 100-річчя від дня створення*, Київ.

Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики», 1996. Київ.

Вчені Інституту історії України. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики», 1998. Київ.

Історики аграрної науки, освіти та техніки в Україні: біобібліографічний довідник, 2022. Київ.

Панченко, П. П., 1995. *Сторінки історії України ХХ століття: Українське село: поступ, сподівання, тривоги*, Київ.

Українські історики ХХ століття. Біобібліографічний довідник. Серія «Українські історики», 2003. Київ, вип. 2, ч. 1.

Українські історики. Біобібліографічний довідник. Вип. 3. Серія «Українські історики», 2010. Київ.

References

Istoryky ahrarnoi nauky, osvity ta tekhniky v Ukraini: biobibliohrafichnyi dovidnyk, 2022. Kyiv. [in Ukrainian].

Panchenko, P. P., 1995. *Storinky istorii Ukrainy XX stolittia: Ukrainske selo: postup, spodivannia, tryvohy*, Kyiv. [in Ukrainian].

Ukrainski istoryky XX stolittia. Biobibliohrafichnyi dovidnyk. Seriiia «Ukrainski istoryky», 2003. Kyiv, vyp. 2, ch. 1. [in Ukrainian].

Ukrainski istoryky. Biobibliohrafichnyi dovidnyk. Vyp. 3. Seriiia «Ukrainski istoryky», 2010. Kyiv. [in Ukrainian].

Vcheni Instytutu istorii Ukrainy. Biobibliohrafichnyi dovidnyk. Seriiia «Ukrainski istoryky», 1996. Kyiv. [in Ukrainian].

Vcheni Instytutu istorii Ukrainy. Biobibliohrafichnyi dovidnyk. Seriiia «Ukrainski istoryky», 1998. Kyiv. [in Ukrainian].

Verhunov, V. A., 2017. *Natsionalna naukova silskohospodarska biblioteka NAAN: istoriia ta suchasnist. Do 100-richchia vid dnia stvorennia*, Kyiv. [in Ukrainian].

Verhunov, V. A., 2007. *Derzhavna naukova silskohospodarska biblioteka UAAN: istoriia i sohodennia*, Kyiv. [in Ukrainian].

THE FIGURE OF PROFESSOR P. PANCHENKO IN HISTORICAL AND BIBLIOGRAPHICAL PUBLICATIONS

Nataliia Shchebetiuk

Doctor of Historical Sciences, Senior Researcher,

Head of Sector science of science Institute of the History of Agrarian Science, Education and Techniques,

National Scientific Agricultural Library

of National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, Kyiv

Abstract. *The purpose of the research is to analyze the historical and bibliographic editions of the series «Ukrainian Historians» and «Agrarian Science of Ukraine in Persons, Documents, Bibliography» with a focus on biographical information about Doctor of Historical Sciences, Professor Petro Panchenko. Scientific novelty – the peculiarities of coverage of the scientific biography of Petro Panchenko in biobibliographic publications are reflected, the conventional process of creating the pantheon of Ukrainian historical science is revealed. Conclusions. Biobibliographic directories contain scientific biographies of researchers of the history of Ukraine and Ukrainian historians who worked or are working in scientific institutions, institutions of higher education, state institutions and public organizations in Ukraine or abroad, starting from the end of the 19th century until the present day. The main dates of the historian's life, his scientific interests and creative achievements constitute the scientific heritage of the Ukrainian people, which also includes the figure of the respected Petro Panchenko.*

Key words: *Petro Panchenko, scientific biography, history of Ukraine, scientific heritage, biobibliographic guide, Institute of History of Ukraine.*